

Ковалевська Л. І.*

**ВТІЛЕННЯ ІДЕЙ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО
В ДІЯЛЬНОСТІ СУЧАСНОГО ПЕДАГОГА
АБО ЯК ЛІТЕРАТУРНЕ ЧИ ПІСЕННЕ СЛОВО ОДЗИВАЄТЬСЯ
НА ЗВИЧАЙНИХ УРОКАХ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ**

Стаття присвячена використанню ідей В.О.Сухомлинського сучасними вчителями в педагогічній діяльності на прикладі інтегрування трудового навчання й літературної творчості.

Депутат обласної ради кількох скликань Є. А. Шиліна згадувала, що для неї найпам'ятнішим у житті подарунком на 8 Березня була й залишається зовні скромно оформлена книжка, яку їй у четвертому класі подарував тато і яка одразу ж зорієнтувала її, маленьку школярку, у професійному виборі. Її автор – Василь Сухомлинський. І це була одна з вершин його педагогічного письменства – «Серце віддаю дітям».

Тато героїні інтерв'ю не був педагогом – працював у транспортній сфері. Але в ті, уже далекі сімдесяті роки минулого століття, про творчість унікального педагога з Кіровоградщини знали всі, хто мав не тільки педагога в родині, але й дітей-школярів. Про його засадничі основи виховання активно писала преса, говорили на класних та шкільних батьківських зборах, дискутували на педрадах. Піднесення звичайної вчительської праці до рівня найцікавішої науки, творчості, дитинознавства спрацювало, як ми нині говоримо, на позитивний імідж педагогіки.

Директор середньої школи із звичайної сільської «глибинки» на Кіровоградщині, якого вже тоді називали «павлівським Песталоцці» зумів здивувати науковий світ і практичне вчителство. Кожна з його думок – це щедро відкрита таїна сутності вчительства, своєрідний філософський та практичний концепт на кожен урок для кожного педагога.

Кожна з них – уже шедевр. Не зарозумілий, «накручений» до невпізнанності для сприйняття словесний «наворот», а – легкий, очевидний життєвий висновок, точний, зрозумілий, як усе геніальне. Ось він стверджує, що робота вчителя – творчість, а не бездумне «нагромодження» дитячих голівок сумою якихось знань. Обов'язок учителя не стільки повідомляти дітям основні знання наук, скільки розширювати й формувати їхні душі. Учень – складний об'єкт виховання, проте багатий арсенал засобів практичної роботи уможливлюють вести педагогічну роботу так, щоб жоден школяр не відчув себе не здібним. Отже, у кожної дитини є приховані таланти чи здібності, тож завдання вчителя – розкрити їх.

---

* © Ковалевська Л.

СКАРБНИЦЯ МЕТОДИЧНИХ ІДЕЙ

Прекрасне педагогічне кредо на всі віки.

І ще – образ краси й красивого, якими сповнений увесь світ педагогічного вчення нашого вітчизняного генія – Василя Олександровича Сухомлинського. Праця (труд) малих дітей, за його переконаннями – це передовсім творення матеріальних цінностей, які уособлюють собою красу. Одухотворення, натхнення для цієї праці вимагає мудрого, яскравого, переконливого слова вчителя. Слово – перша іскра, яка запалює факел, що осяє світ красивого.

А далі в його судженнях – ще сильніші аргументи: не може стати духовно багатою людина, яка тонко відчуває слово вихователя, але яка не схиляється перед красою й величчю жінки – її призначенням, місією, подвигом. Образ щасливої матері, яка бережно притискає до грудей спляче немовля, – символ тієї краси, яка є наймогутнішою силою виховання.

Щодня, переступивши поріг Павлівської школи, її вихованці бачили картину, на якій зображені Мати і Дитя. Сухомлинський вважав це символом ідей, в ім'я яких працює вчитель, віддаючи своє серце дітям, приймаючи близько до серця їхнє нинішнє й дбаючи про їхнє майбутнє. Для нього не було більшого щастя на землі, ніж працювати заради своїх учнів, віддавати серце дітям. Він був твердо переконаним: дитина має відчувати красу, захоплюватися нею, тільки тоді в її серці висіється добре зерно любові до Вітчизни, до людей, бо краса – кров і плоть гуманізму, добрих почуттів та сердечних взаємин. У старого доброго Рабле він перейняв ідею навчати дітей на природі, наvertsаючи їх на роздуми, до самостійного мислення, аби вони дискутували поміж себе й навіть із вихователями.

Він не боявся гострих кутів на уроках, які швидше нагадували не завчання із книжок відомих істин, а справжнє життя – динамічне, складне, суперечливе й таке водночас цікаве. Він постійно поспішав жити. Адаже за його переконанням, життя – не прогулянка, не забавка. А важка праця. Життя – мов ріка. Глянеш на неї збоку – усе ніби незмінне, ті ж самісінькі береги й те ж річище, але щомиті – свіжа вода, живий плін хвиль. Тож людина має бути схожою на ту ріку, а не на стояче озеро, заросле баговинням...

У своїй педагогічній практиці ми теж активно застосовуємо широку палітру професійних надбань Василя Сухомлинського. Зокрема, важливим засобом застосування набутих знань є виконання творчих робіт за тематикою, яка потребує моральної оцінки діяльності, поведінки людей, стосунків у колективі.: «Поспішайте робити добро», «Яку людину я вважаю хорошою», «Що таке добро і зло», «Яка людина для мене є зразком», «Що ми можемо зробити для майбутнього України», «Моя майбутня професія» тощо.

Такі твори-роздуми мають виховну значущість. Вони не

СКАРБНИЦЯ МЕТОДИЧНИХ ІДЕЙ

є тільки перевіркою на рівень творчості, що сприяє розвитку лексики й мислення, а є моральним самоствердженням, активним, відкритим висловленням поглядів моїх учнів на життя.

Адже урок, за Сухомлинським, – перше вогнище, зігрівшись біля якого, людина стане мислителем. Василь Олександрович убачав найважливішу виховну мету уроку в тому, щоб запалити ще в маленькій людині вогник жадоби пізнання. Він прагнув, щоб після уроку учневі хотілося знати ще більше, аніж він дізнався на уроці. Урок має надихати сміливістю, необхідною для того, аби вільно плисти в бурхливому океані безмежних знань. Тільки читання відкриває перед людиною розкіш інтелектуального життя. А мова – то цілюще народне джерело. І хто не припаде до нього вустами, той сам усихає від спраги.

Ще одне правило, зреалізоване Сухомлинським на практиці, стало нам в нагоді, коли довелося поєднувати уроки народознавства, мови, літератури та трудового навчання. Ідеться про так званий метод індивідуального педагогічного супроводу тих дітей, яким на осмислення теоретичного матеріалу та закріплення його практично необхідно набагато більше часу, ніж переважній частині школярів. Він переконував: «Немає дітей нездібних, бездарних, ледачих. Виховання лише тоді стає реальною силою, коли воно ґрунтується на вірі в дитину... Серцям наших дітей треба якомога раніше відкривати і дивний світ природи, і чарівний світ мистецтва, світ казки, і самого життя, бо все це засіває ниву дитячої душі зерном добра, правди, любові, вірності, справедливості».

Він радив учителям органічно пов'язувати вивчення нового матеріалу із закріпленням засвоєного раніше, спонукати учнів до активного використання отриманої інформації, виховувати навички самостійної роботи, застосовувати різні логічні прийоми для активізації розумової праці. Якщо учень учить уроки тільки за підручниками, його інтелектуальні здібності обмежені. Читати з потреби, мислити – головна умова розвитку розумових здібностей кожного учня.

Отже, поєднуючи знання та практику вчителя початкових класів, української мови та літератури, народознавства, риторики та трудового навчання, вибудовуємо власні педагогічні правила. Формула виведена протягом понад 40 років власного вчительства, усі її складові взяті з основ учення Василя Сухомлинського. Ми не вигадали тут жодних «ноу-хау», а просто постійно вдумливо перегитували книги Сухомлинського. І саме це допомагає адаптуватися до нових навчальних програм, які почасти докорінно змінювалися в різні періоди педагогічної практики, та інтегрувати в систему нових методичних вимог власний стиль викладання теорії та практичного засвоєння шкільних предметів філологічного й народознавчо-прикладного сегменту.

СКАРБНИЦЯ МЕТОДИЧНИХ ІДЕЙ

Складові цієї формули – прості й зрозумілі. Їх можна переставити місцями, але, як і в математиці, сума знань, думок, емоцій і головне – добрих учинків учнів від цього не зміниться.

Ми вибудували свої педагогічні принципи ось за такою градацією:

Життя – не прогулянка й не забава

Найтрудніша професія – бути людиною

Література – людинознавство, музика душі

Слово в руках учителя – найтонший інструмент, який доносить звучання тієї музики до юного серця

Праця – джерело слова

Мудре слово і вмілі руки людини творять дива

Праця тішить дитину

Краса – плоть і кров людяності

Учитель – сміливий проєктант людини діяльної, активної і водночас доброї, люблячої, щасливої.

Кожен урок із трудового навчання ми починаємо не з перевірки домашнього завдання, а з екскурсу в історію виникнення та практичної значущості тих чи інших ремесел і зразків прикладного мистецтва не тільки з точки зору історичного, народознавчого, але й звичного для кожної людини зокрема та всієї країни в цілому декоративно-побутового та промислового аспекту. Відтак ми подумки подорожуємо в ту чи іншу історичну епоху, пригадуємо докази застосування знань та ремісничих умінь у творах вітчизняних та світових класиків літератури, улаштовуємо тематичні блиц-огляди, які почасті переростають у цікаві диспути. Широко застосовуємо й так звані «вернісажі» ілюстративних матеріалів, узятих із книжок, плакатів, періодичних видань, Інтернету, на яких демонструємо класичні зразки народного-прикладного мистецтва відомих авторів. А ще – улаштовуємо своєрідні виставки так званих «домашніх», себто збережених сімейних реліквій – речей побутового вжитку, збрелених і в минулі, і вже в нинішні роки.

Але якими б не були зовні красиві зразки вишиванок, плетіння, витинанок, кумедних м'яких іграшок, мозаїки, аплікації, флористики, прикрас із бісеру, якими б не були зрозумілими книжки та ілюстрації до уроків праці, остаточно переконатися в істинності й значущості цього рукотворного дива діти спроможні тільки тоді, коли вся ця краса торкнеться їхніх знань, власних рук і сердець. Чистоту цих помислів, глибину думок і оновлення мудро-красивими вчинками багатьом із них можуть дати в родині. Але не всім. І не в такому обсязі, як це має зробити вчитель. Адже саме він формує погляд, спонукає до дискусії в пошуках правди не тільки на історію, літературу, а ще й на життя в цілому та на вчинки людські, даючи свою ласку і своєрідне вчительське благословення протягом кількох годин бути не просто на уроці праці, а на уроці життя.

СКАРБНИЦЯ МЕТОДИЧНИХ ІДЕЙ

Після таких уроків завжди відчуваєш якийсь зачарування, надовго замислюєшся. Десятки думок, неймовірних відтінків вражень. Про те, як це було в початках дитячих задумів. Чому, наприклад, Саша Піскунова взяла для своєї «валентинки» бузковий фон, а для квілінгу золотавий? Чому п'ятикласники так полюбляють аплікації з геометричних фігур? А в чому вбачають мистецький магнетизм семикласники, чаклюючи над кожної бісеринкою? Чому так «затягує» дев'ятикласниць виготовлення унікального українського оберегу – ляльки-мотанки?

А ще – про те, як посилити й, головне, олюднити і так доволі напружені освітянські програми. Адже не секрет: тривалий час ставлення до таких серйозних дисциплін, як українська мова, література, а тим більше трудове навчання, перебувало у форматі усталених стереотипів. Мовляв, на уроках рідної мови маємо передовсім засвоїти програмові вимоги, бо ж і ЗНО, і іспити до ВНЗ без цих знань не складеш. Уроки праці – це не різновид дозвілля, а прикладна наука, академічну основу якої нині мають теж засвоїти всі школярі.

Але ось наші практичні результати – творчі роботи учнів. Ми змогли здолати ці усталені стереотипи програмового навчання (втім, це в Херсонському НВК «Загальноосвітня школа II ступеня – лицей журналістики, економіки та правознавства» завжди було доброю традицією). Ми зуміли дослухатися до головного – бажання дітей знати й уміти більше не тільки теоретично, а передовсім – практично, адже самодостатньою людиною за нинішніх реалій конкуренції на кожне робоче місце може стати тільки потужний практик. Відтак, важливо вже з дитячих років шліфувати ці навички.

Однак, у часовому просторі відведених навчальних годин, зробити це непросто. Адже є і юридичні норми щодо дотримання основ навантаження на дітей та підлітків, є й медико-психологічні реалії, які, на жаль, не свідчать про добрий рівень здоров'я нинішніх школярів. А коли взяти ще вчительську завантаженість, яка почасти перебирає всі норми Трудового Кодексу, то взагалі поглиблене вивчення історії та апробація навіть деяких видів ремесел і народно-вжиткових промислів, сприймається як фантастика.

Проте педагоги разом із родинами наших вихованців знайшли оптимальну формулу поєднання креативності власних педагогічних методик, дитячого прагнення знати і вміти більше, долучивши до своїх академічних уроків такий важливий нюанс, як творчість. А ще, маючи надійну підтримку дирекції закладу та поставивши на сторожі дитячого фізіологічного та емоційного самопочуття, – покроково продуманий психологічний супровід.

Почерк новаторських учительських методик, стиль передачі ділової академічної інформації залишився десь поза кадром. А в кадрі – оригінальні задуми, добре виконані роботи:

СКАРБНИЦЯ МЕТОДИЧНИХ ІДЕЙ

вишивки, плетіння, витинанки, м'які іграшки, тематичні сувенірні вироби, удадо дібрані шрифти, кольори, фото, художні та журнально-інтернетні ілюстративні матеріали. А ще – яскраві емоції, позитивно заряджене суперництво й загальна радість від першої особистої професійної перемоги і взятої всією командою фахової висоти.

Діти постійно надсилають, як кажуть нині, доволі переконаливі меседжі, що все це і для них має цілком усвідомлене значення не задля доброї оцінки, а передовсім – задля перспективи бути самодостатньою не тільки в інтелектуальному, але й у моральному вимірі людиною.

Часто, закінчуючи семестрову програму, практикуємо проведення своєрідних бліц-опитувань серед учнів. Безперечно, цікавить нас оцінка рівня знань на уроках праці, а ще – практичного застосування отриманої інформації та навичок і сьогодні, і в перспективі. Тож почасти ці анкети мають не тільки конкретні питання із засвоєної теорії та практики, а й так звані «філософські». Зокрема, що означає, коли говорять: «Руки цієї людини працюють красиво»?

Відповіді семикласників – вражаючі. Вони переколиво свідчать, що ці фактично ще маленькі діти сприймають навчання, зокрема й життя в цілому, не як прогулянку чи забавку, а як цілісну систему накопичення інформації, яка дає їм змогу стати самодостатніми, морально досконалими людьми. Відповіді – різнопланові, але жодної поверхові.

Наприклад, Владислава Макарова відстежила, що красиво працюють руки в тих людей, які багато знають, ніколи не говорять «Не можу», «Не хочу» і розвивають нестримний політ фантазії, долучаючи знання з історії, літератури, традицій нашого народу.

«Розумні» руки завжди використовують набуті знання правильно, доречно і не тільки для бізнесової вигоди, а ще й задля благодійності – у дитсадку, інтернаті, у школі», – це вже думка Валерія Онищенко.

А ось Аліна Вавілова написала: «Мій дідусь сам спорудив для нашої родини будинок. Це – користь усім нам. А ще зробив кулю й розмалював її як планету Земля. А це для того, щоб ми і Землю знали, і берегли її, і милувалися її красою».

Надія Коріна написала міні-трактат про таланти людських рук, які можуть бути не тільки добрими, а ще й слугувати злу: «Руками люди створюють усе: і хороше, і погане, і те, без чого людство ніколи не обійдеться, і те, що призводить його до знищення. Тож переш ніж взяти щось до рук і почати робити, треба багато вивчити, порівняти, подумати про наслідки. Розум і руки в кожній справі – два гармонійних крила. Нас добре навчають не забувати про це...».

«Розумні й талановиті руки – не одне й те ж. Таланту зама-

СКАРБНИЦЯ МЕТОДИЧНИХ ІДЕЙ

ло, щоб застосувати його на добро. Треба ще й «увімкнути» розум, аби не накоїти біди своїм талантом», – продовжила філософські пошуки Таїсія Панченко.

Марійка Тіт була лаконічною: «Красиві руки – це ті, що роблять усе з любов'ю». Її доповнили Анастасія Беляєва та Діана Буренко: «Красиві руки – це не з модним манікюром, а ті, які здатні створити диво-красу, що межує з магією», «Але ж є ще й розумні руки. Вони завжди допоможуть у біді, ніколи не зрадять тих, хто потребує підтримки. Бо вони навчені думати позитивно, задля краси та щастя». «Наші руки, мов цукерки: одними можна й отруїтися, інші ж людині як вітаміни у пригоді стануть та ще й інших підтримають. Талант рук сам собою не приходить. Потрібна віра в себе, підтримка рідних, натхнення, яке може дати цікавий, небайдужий учитель, позитивно налаштоване суспільство», – ось так доповнила теорію геніального педагога Сухомлинського Ганна Метеньканич. І це – у сьомому класі!

Утім, шестикласники теж не відстали у своїх пошуках істини про талант та розум звичайних людських рук. Наприклад, Марійка Світлична деталізувала свою відповідь на конкретному прикладі, розповівши, як її на уроках навчила вишивати вчителька, а вже вона на зимових канікулах, кинувши теплу оселю, ходила в морози до подруги, аби навчити її цьому красивому ремеслу. Тепер на їхніх полотнах такі красиві квіти. І їй від того вдвічі радісно на душі...

«Можу встати на світанку і записати вірші, які мені спали на думку. Та коли сумно, пишеться важко. Тож беру і вишиваю. Роблю це з чотирьох років – ці таланти передалися мені від мами та бабусі. І роблю це так натхненно. Згадую вірші і вишиваю...», – пояснює природу своїх уподобань шестикласниця Маргарита Полієнко.

«Раніше для мене уроки трудового навчання не мали великої ваги, я не поєднувала їх із знаннями з інших предметів. А тепер я просто закохана в ці уроки. Таке враження, ніби новий світ відкрився. Я ж не просто тримаю в руках голку чи ножиці, а продумую кожну деталь, долучаю до свого задуму фантазію. А тут і геометрія, і література, і географія, і казки, і байки, і екскурсії в осінній ліс – все стає в нагоді!...», – зізнається Вікторія Шевченко.

Відтак неважко переконалися: наші уроки з трудового навчання жодним чином не схожі на своєрідні вправи з домашнього «ремісництва». Кожна тема детально вивчається з історично-теоретичного ракурсу, неодмінно долучаються факти з літератури, народознавства, нинішніх тенденцій у форматі вжиткового чи декоративно-прикладного напрямку творчості. Ми часто використовуємо формат уроків на природі, які так наполегливо практикував Сухомлинський. Збираючи природний

СКАРБНИЦЯ МЕТОДИЧНИХ ІДЕЙ

матеріал для наших практичних робіт із флористики в парку аграрного університету, ми вмиць занурюємося в історію нашого краю, в основи природознавства, ботаніки та біології і в поетично-прозові та пісенні варіації на ту чи іншу тему. І таки мав рацію Василь Олександрович, застосовуючи такий формат уроків: дітям це додає і знань, і гармонійності у сприйнятті всесвіту, і любові до навколишнього світу, і людяності та щирості у стосунках межі собою, і краси візерунків у вишивках, витинанках, колористики і фантазії у створенні картин, панно, м'яких іграшок та інших красивих і корисних речей для ліцею, для себе, для рідних людей.

Знання витоків нашого народу, його історії, мистецтва, традицій, рідна мова, вчительське слово, зміцнення зв'язку школи з родинами школярів, територіальною громадою – все це чітко структурує єдину формулу навчання, в якій учитель – своєрідний провідник розумного, вічного і красивого. А краса, як визначав Сухомлинський, – кров і плоть людяності.

Це і дає ліцеїстам крила для злету. У пошуки власного судження, у емоційну свободу, у творчість не абстрактну, а основану і на знаннях, і на умінні рук на звичайному шкільному уроці.

Сьогодні вчені б'ють на сполох: людина, яка вміє отримувати, а не користуватися практично знаннями, інформацією, не просто обмежена. Найтривожніше, що не розвивається не тільки інтелект, але й душа. А це зумовлює непередбачено страшні для суспільства вчинки. Наші ж учні вміють нестандартно мислити, володіють важелями оптимального розуміння світу, людських знань та вмінь не абстрактних, а конкретних, ось таких, які потрібні були вчора, стануть у нагоді сьогодні й неодмінно знадобляться й завтра.

Ми навчаємо їх позитивному мисленню й готовності до дії, до активної участі на кращі зміни в нашому житті. Це вже надійне підґрунтя для впевненості: наші випускники швидко віднайдуть себе і свою справу, глибоко засвоївши не тільки основи наук, але й менеджменту, стануть своєрідними маленькими центрами нового мислення, де неодмінно буде місце для розуміння значущості слова, краси природи, людських стосунків і праці.

Як саме слід навчати юних журналістів, економістів, правознавців, мислити виважено, обґрунтовано, критично, толерантно й водночас творчо? Ці питання – своєрідна смуга перешкод, яку ми, педагоги, маємо здолати швидко й навіть елегантно. Маємо віднайти ту провідну мотивацію, що змусила б і гуманітаріїв, і вчителів точних наук поглибити академічні основи програм із провідних шкільних предметів, за якими десятиліттями навчали у вітчизняних навчальних закладах, і, урахувавши інтелектуальні та психологічні особливості нинішніх

СКАРБНИЦЯ МЕТОДИЧНИХ ІДЕЙ

підлітків, виробити свої педагогічні технології задля набуття ґрунтовних знань і головне – уміння застосовувати їх на практиці.

І ось – результат. Оприлюднені висновки із бліц-анкетування, учнівські роботи з літератури, мови, народознавства та трудового навчання переконливо свідчать: постійне набуття нових знань, навичок – найкраща особистісна інвестиція, яка до того ж щоденно поповнюється. І в гуманітарній, і в соціально-психологічній, і в літературно-мистецькій та навіть побутово-буденній площинах.

Пріоритети розвивального навчання, творчості, системний моніторинг розвитку кожної дитини, психологічний комфорт шкільного життя, можливість для вчителя застосувати широку палітру сучасних методик – усе це спрацьовує не в паперових планах, а реально.

Навіть звичайний урок – фактично невеличкий фрагмент на тлі історичного полотна нашої школи – переконливий доказ тому, що навчання в ліцеї схоже на сталеву пружину, яка почасти буває стиснута обставинами, але щораз розпрямляється й на оберті спіралі розквітає зірочкою.

Вивчаючи із шестикласниками історію виникнення та практичні основи такого цікавого нині різновиду дитячого ручної творчості, яке почасти називають «паперовими кучериками», квілінгу, перед уроком (вони в нас проходять парами), на перерві, облаштували тематичну книжкову та ілюстративну міні-виставку, 10 хвилин відвели для повідомлень за підготовленими заздалегідь рефератами. А потім почалося найцікавіше – чаклування з папером, формування з різнокольорових «кучериків» маленьких шедеврів, а потім й експозиції з виконаних робіт (складаємо її не тільки з найкращих – кожна дитина має змогу помилуватися зробленим) та оцінювання вже готового виробу. Безкінечні зигзаги, повороти вгору, вниз, ліворуч, праворуч, з'єднання всіх елементів у єдине коло. Безупинний рух думок, пальців, безкінечні пошуки оптимальних і водночас красивих варіантів. І все заради того, щоб дізнатися суті: що є слово, природа навколо нас, знання, інформація, розуміння інших світів і народів, почуття, краса, її практична користь.

Для педагога важливо розкрити таланти кожної дитини на звичайному шкільному уроці. Утім він не буде звичайним, коли прокладе стежину від дня нинішнього в успішний завтрашній день наших учнів.

Так, як це вмів робити світоч педагогічного сузір'я України Василь Сухомлинський.